

IN MEMORIAM

En record del professor Miquel Batllori, S.I.

La *R.F.R.* (UCM) em convida a un exercici ben plaent: escriure un record del professor Batllori per a aquesta publicació. Vagi per endavant, doncs, l'agraïment perquè se'ns hi ofereix doblement -per a la ressenyadora i per als lectors- una bella oportunitat d'aprendre tot recordant-lo.

Acabem de preparar -junt amb el professor Josep-Antoni Ysern- una pàgina virtual per als alumnes de filologia catalana, a la qual practicaràn sobre l'oratòria medieval. I aquest camp em dóna ja unes coordenades que no vull deixar d'aportar. No vénen pas, però, evidentment del cabdal dels famosos sermons de sant Vicent Ferrer, ans de la proposició del rei Martí *l'Humà* a les corts de Perpinyà, el 26 de gener de 1406. Aquesta comença així: «Nós, volents seguir la manera antiga e acostumada per nostres predecessors, qui en lo principal de llurs corts acostumen de dir algunes coses per edificació de llurs pobles, havem proposat de parlar...» I, entre citacions de les Escriptures i dels autors clàssics, enuncia les gestes dels reis del seu passat.

Seguint, doncs, aquest vell costum d'aprendre del passat, en el nostre cas del més recent, passarem a recordar el professor Batllori.

Bé que podríem treure profit de molts aspectes que tractà com historiador de la cultura, com que els darrers temps s'ha donat arreu una abundosa informació en relació amb les seves obres, he considerat preferible de situar-nos ara a les seves memòries (*Records de quasi un segle*, 2000), resseguint sobretot, d'ací estant, les pistes que adesiara poden afectar el món de la filologia romànica.

Amb tot, cal tenir present que, tot i provenint de les antigues Filosofia i Lletres i havent treballat autors com Baltasar Gracián en profunditat, no gosà mai actuar com a filòleg i mantingué el respecte i distància envers aquesta especialitat. I tot i que entenia la història des de la història literària i la filosòfica, hi havia textos literaris que se'ls mirava i llegia entre el respecte i l'admiració, com si fossin un *sancta sanctorum*; penso molt en concret en *Lo somni* de Bernat Metge, però és només la meva opinió. Ara bé, cal insistir que el seu pensament historiogràfic manté sempre la ferma unitat de la histo-

riografia junt amb la filologia i la filosofia; val a dir se situa en la tradició humanística més ferma.

Cal aclarir, a l'avançada, que el professor Batllori adverteix des d'una nota preliminar que no ha escrit unes memòries sinó que ha deixat memòria d'alguns fets que podrien interessar. Potser que no s'estili molt una biografia per tal d'elaborar una necrològica, però –plagiant aquest tarannà– penso que podria tenir alguna utilitat.

A la part de la infància trobem ja unes notes característiques d'un esperit científic i amant de les Humanitats. Del primer, pel neguit de conèixer tot el relatiu al seu nom o la curiositat pels seus orígens; el segon, el reconeixem sobretot en la tirada a la història, en episodis entranyables, com ara quan la mare li explica perquè serveix un arxiu: «Para escribir bien la historia». Encara, el signe de l'historiador es valora ja en símptomes de relativitat, com ara pel que fa al mèrit o demèrit del general Weyler quant a la pèrdua de Cuba.

D'aquesta primera part destacaríem també un tret molt català i molt propi d'aquelles èpoques –ho trobem també a les *Memòries* de Sagarra, que ell mateix prologà–: el gust pel més sa «safareig» i per les sortides divertides, àdhuc a vegades amb una punta de picant. Hom hi podria voler veure un cert aristocratismen en aquesta part, però així com ens avisa que ha tret l'ego del gest de regirar a la memòria, a la recerca de coses útils, també allò està lluny del seu posat; com tampoc no s'hauria de veure a *Quinze generacions d'una família catalana* d'un amic seu, el Dr. Martí de Riquer, on també amb molta amenitat i sense escrúpols se'ns conten tant els títols nobiliaris com les malifetes dels avantpassats. D'altra banda, per al to literari batllorià m'atreviria a fer un salt comparatiu –d'aquells que només permet la metodologia comparatista–, posant de costat el seu regust nostàlgic amb el de García Márquez, qui a *Vivir para contarla* filtra amb tant d'afecte els records de la seva Barranquilla.

Del temps d'aprenentatge reconeix que el marca sobretot el pas per la Universitat, en especial els tres anys que es dedicà a llegir amb intensitat. Li deixen una petja clara personalitats com Jordi Rubió i Balaguer, que ja aleshores feia literatura comparada i «fou el primer a donar un to europeu a les seves lliçons» i a qui anomena –positivament és clar– com «el mestre dels dubtes.» També trobem Antonio de la Torre, amb qui destaca el contacte metodològic, o veiem desfilar entre anècdotes molt viscudes, les figures dels seus bons amics Guillem Díaz-Plaja o Carles Clavería, i àdhuc Pau Casals; relata ací coses tan curioses com la decepció que li va produir la participació d'Eugeni d'Ors al primer congrés sobre Humanisme i Renaixement, en què coincidiren el 1949, tot i que ha reconegut idees orsianes que l'entusiasmaren, com el fet de veure cert barroquisme a la fase d'epígon de totes les cultures.

El gust historicista predomina sobre el sentimental en explicar fets del seu estiueig juvenívol, on ressonen un Prat de la Riba o un Cambó, cosa que es nota que fa amb una satisfacció que em porta a la memòria l'orgull amb què un Muntaner

podia rememorar l'estada reial a Peralada; bé que cal subratllar que la comparació és nostra.

Dins del món d'església, tant perseguit en aquells anys, trobem sovint el pare Ignasi Casanovas o esmenta el cardenal Vidal i Barraquer, de qui més tard aplegaria un ingent arxiu documental, de tant profit per entendre els orígens del conflicte bèl·lic posterior. Reflecteix d'una manera molt propera la vida cultural d'aquells moments de la pujada del segle, principalment bastida sobre el teatre i els concerts; el cinema només algú com Díaz-Plaja el consideraven –i ressaltava que d'una manera precursora– des d'una perspectiva culturalista.

Ara bé, si queden recollides les inquietuds socials, generalment no s'acusen els fets tràgics d'una manera puntual, la qual cosa hom podia d'esperar trobar havent viscut tres grans guerres de prop, les dues mundials i la d'Espanya; no debades la història no el va interessar fins que la va estudiar com un fet universal, al marge de l'estricta, estreta i deplorable successió de batalletes, a la qual cosa es reduïa sovint abans. I si aquesta actitud és atípica encara per a aquells moments, també ho és que se'ns donin detalls com el que pesa o el que ha arribat a pesar: 94 quilos.

Seguidament, trobem el contrast ambiental que suposà la seva entrada a la Companyia de Jesús (1928), tot venint del món universitari barceloní, viscut a fons; la seva decisió –ens diu– havia estat fruit sobretot intel·lectual per tal d'anteposar els valors religiosos i adoptar-los com a norma de vida. No s'està de reflectir l'ambient clerical dels anys 30, de reaccionarisme ferotge, adient amb un món que en general patia «d'una intransigència i d'una intolerància enterament inconcebibles»; com tampoc no s'estalvia de contar ocasions en què ho va haver de burlar o en què en va patir les conseqüències, com ara amb el retard a ésser ordenat a causa de la seva «punyent actitud crítica». Batllori tampoc no amaga la crisi existencial en què caigué, rere la mort del seu mestre, el P. Casanovas, de la qual se'n sortí gràcies als textos –llegits críticament–, segons diu bo i comparant-se a Dante amb Virgili i Beatriu.

És testimoni dels esdeveniments socio-polítics de l'etapa de la República, que arriben al lector sota una mirada objectiva i humanitzada; des d'Itàlia ja viurà els tristos successos posteriors, que segueix des de la commoció antifeixista de polítics i religiosos. D'aquesta etapa italiana hi ha uns paràgrafs molt eloqüents: «Un 'iter italicum' a través de biblioteques i arxius» i «Des de l'Itàlia feixista (ma fascisti, tutti!)», amb anècdotes tan interessants com la d'«Una tarda amb Benedetto Croce», amb qui no s'identifica però presenta punts de contacte.

El títol de la part dedicada a la seva estada a Mallorca *Al·lilla del bell parlar (1941-1947)* sembla indicar una bella etapa; segons diuen les historiadores que fan de cronistes al començament de les 8 parts que componen el llibre, «dins el balanç d'aquells sis anys, cal inscriure amb lletres d'or el seu respecte a 'la vera cultura autòctona' que, des del vessant personal i des del d'historiador de la cultura, afectarà definitivament la seva

visió del fet català»; semblen indicar, doncs, una definitiva sensibilització. Podríem afegir ací les paraules que, el 1958, va dir al respecte Gregorio Marañón en rebre'l a la Real Academia de la Historia: «sólo cuando el hombre ha henchido su espíritu, hasta la saturación, de lo que es la profundidad de la patria íntima, sólo entonces empieza a ser, en verdad, universal.»

De fet, a Palma va consolidar i empentar estudis lul·lians —ja que hi descobrí el Llull europeu—, alhora que impartia classes de literatura espanyola i d'història de la filosofia al col·legi Montision.

La nova etapa romana —a partir de l'any 50— li permet fer-se familiars els fons vaticans, així com les anades a Amèrica li forneixen bibliografia per als estudis d'aquesta temàtica, mentre que als estius aprofita per escorcollar arxius suïssos practicant l'alemany. A Roma empena els estudis sobre l'Edat Mitjana, l'Humanisme i el Renaixement, que combina amb la direcció de l'Archivum Historicum Societatis Iesu (1954-1958) i responsabilitats acadèmiques a la Pontifícia Universitat Gregoriana (1952-1980). Aquesta part de la seva vida n'està plena d'anècdotes entre la història i la cultura, d'acord amb les seves vivències, que responien al seu plantejament d'estudi; potser és aquesta síntesi intel·lectual de les facetes més profundament humanes la que li ofereix una tan estable i equilibrada visió de la mateixa vida, del seu present i de la passada.

Dins dels anys que envolten el concili Vaticà II (1962-1965) comença per recordar la seva amistat amb Américo Castro, amb qui de seguida simpatitzà. Quant a aquell important fet eclesial paga la pena de reproduir algun comentari, com el que diu que els qui el seguien «des de Roma el vam viure com un 'boccata d'aria fresca' que el papa Roncalli va voler que entrés pels finestrals, sempre tancats, de Sant Pere»; i prenem del comentari de les seves cronistes el balanç i l'evolució de la teologia: «la gran falla històrica del Concili va ser deixar passar l'oportunitat de resoldre els problemes que veritablement interessaven el poble de Déu. No obstant això, aquella decepció ha acabat convertint-se en un avantatge, ja que la tímida reforma teològica, fracassada llavors, ha estat acomplerta i fins i tot superada pels mateixos teòlegs.» Com confessa també, la teologia preconiliar només li serví per examinar-se i prou.

També ens hi deixa la seva postura respecte a les diferents i més importants ideologies del segle XX, bé que des de la seva professionalitat deixava tota ideologia de banda com prejudicial i perjudicial; així, pel que fa a la marxista diu que: «només n'he acceptat el clam contra la injustícia social; en això sí que estic enterament al seu favor (...) Tanmateix, no comparteixo la seva visió antidemocràtica del món i de la història futura». I cal ressaltar que això col·loca la llibertat humana al primer reng.

Cap al final podem seguir curiosos comentaris sobre les sessions de la Reial Acadèmia d'Història, dels Congressos de la Corona d'Aragó o d'altres internacionals, i hi parla de la seva entranyable amistat amb l'historiador Jaume Vicens Vives.

Finalment i a tall de resum, el veiem reafirmar-se en una actitud europea i universalista, marcada per la tolerància –la gran virtut de l'historiador, segons Marañón al discurs citat, i la del cristià, segons dirien els prehumanistes–, i, amb la llibertat d'esperit que el caracteritza, conclou com a historiador en l'agnosticisme respecte a la història medieval i moderna –sigui per manca de dades al primer cas o bé per informacions contradictòries al segon– i en el relativisme front a la contemporània. Com a historiador també, partint de l'admiració per Hegel s'aproxima a la visió panoràmica de Toynbee «perquè va voler fer una filosofia de la història basada en la història i no en la filosofia» i ens parla de l'aspiració a la història global, de què encara estem lluny. Després d'una exposició de criteris rere un seguit de conceptes contrastats (cultura i civilització, innovació i creació; universalisme i particularisme; mirar enfora, mirar endins...) arriba a definir-se, no com un intel·lectual ni com un savi, ans com un estudiós.

Penso en cloure aquestes línies que la seva vida també va ser un exercici plaent, i això que parlem d'un jesuïta, per tant de qui ho ha consagrat tot. I penso també que sabia fer com Sèneca o Ciceró, ja que dels diferents corrents prenia la part més positiva aconseguint evitar misèries, contraris i extrems. Avantatges dels humanistes, doncs.

Vull tancar amb unes paraules d'un autor a qui el professor d'història admirava molt, Bernat Metge, ja que hem anat a parlar de virtuts, com feien els primers humanistes, que assentaven la dignitat humana per sobre de qualsevol altra cosa. El cas que copsà tant Boccaccio i Petrarca, el relat de *Griselda*, era un cas no gaire comú, gairebé increïble, davant de la qual cosa Metge tancava la seva traducció, suplicant «que la dita istòria vullats creura axí com és posada, car axí fo allà com dessus és dit, jatssia que alguns menyscreents e viciosos diguen que impossibla és que dona del món pogués haver la pasciència e constància que de Griselda és escrita». I tot caminant per aquesta via l'Humanisme ens donà un Renaixement.

Julia BUTINYÀ

Universidad Nacional de Educación a Distancia
Corresponent a Madrid de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona